

УДК 711.122:504

І.І.Устінова,

к.арх., доцент каф. містобудування, КНУБА

ЗМІСТ ТА ПРИРОДА МІСТ ВИДУ «НОМО SAPIENS»

Анотація: викладено результати семантичного аналізу слова «місто» та групи слів, що походять від нього. Місто розглянуто в аспекті екосистеми.

Ключові слова: місто, розвиток, екологічні системи.

«...Криза великих міст захопила нас із такою ж несподіваною стрімкістю, як і їх зростання наприкінці ХІХ віку, і змусила визнати, що за минуле сторіччя не вдалося скласти скільки-небудь чіткого уявлення щодо сутності та перспектив розгортання міських форм життєдіяльності та міської культури» [1, с.167].

В екологічній теорії процес урбанізації може бути порівняним зі стратегією утворення безпечних поселень, яка властива усім біологічним видам із соціальним типом поведінки [2, т.2, с.64]. Збирання в «природному місті» має для популяції свої переваги у вигляді підвищеної життєздатності групи, що зумовлено кооперацією; та свої недоліки у вигляді стресів, що спричинено переущільненням місцеперебування, посиленням конкуренції за ресурси середовища, його забрудненням та деградацією. Відповідно до принципу оптимальної щільності, недонаселеність простору існування так само шкідлива для стабільності й безпеки розвитку популяції, як і перенаселеність [2, т.2, с.62].

Отже, з одного боку – міста є результатом життєдіяльності людей, як біологічного виду із соціальним типом поведінки; з іншого – виникнення та розвиток міст є історією формування та піднесення великої творчої сили людства. В означеному аспекті міста є природно-штучним середовищем, що створене людиною для існування людей у природному довіллі. Міське середовище, «вписуючи» людину в природу, певним чином протистоїть їй.

З огляду на трофічну структуру екосистеми (від гр. *trophe* – живлення), місто є неповною – гетеротрофною екосистемою – такою, що живиться іншими. Вона одержує енергію, речовину та інформацію (повітря, воду, їжу та інші ресурси життєзабезпечення) з чималих територій, які перебувають далеко за межами міста. Ці території забезпечують «зелений пояс» міста та долучають його до повної – автотрофної екосистеми – такою, що живиться самостійно, стало функціонує та самопідтримується у розвитку [2, т.1, с.28]. На відміну від інших природних міст, які є результатом «соціальної роботи» живих істот (мурашник, вулик, поселення шпаків, устрична банка), й на протязі всієї історії свого існування залишилися майже незмінними, міста виду «Homo Sapiens» й дотепер розвиваються та неспинно змінюються.

Виникнення перших міст пов'язане із оселенням людей на певних територіях, які вирізнялись сприятливими природно-кліматичними умовами та ресурсами (ріка, море, ліс, поле). Означене створювало необхідні умови для життєдіяльності населення та «робочі місця» (рибальство, полювання, збиральництво, землеробство).

На певному етапі соціального становлення міста, як «просторово-сінергетичної» форми життєдіяльності населення, відбулося виокремлення деяких поселень. Означене було необхідне «...для просторового та символічного закріплення функцій управління визначеним соціальним угрупованням та територією, що йому належить... Розвиток ремесел і торгівлі, примусове поширення влади на нові соціальні групи та території, що їм належать, ускладнює місто, як об'єкт управління» [3, с.61]. «Античні поліси, міста держави виникають за рахунок синтезу функцій управління й функцій політики, як всередині співтовариства громадян-жителів міста, так і на зовнішньополітичній арені» [1, с.176]. «...В часи Платона та Аристотеля, які зробили перші спроби створення теоретичних моделей міста, грецький поліс являв собою надзвичайно складний вузол багатьох та різних процесів життєдіяльності, що існують за своїми власними законами» [3, с.61].

«Схрещення та сплетіння багатьох типів культурного нормування, поведінки, реалізація відносин влади–підпорядкованості в житті міста створює ніби природний плавильний котел для виникнення та створення нових форм культури, типів поведінки, способів життя. Місто стає генератором розвитку людини і суспільства..., не тільки центром відправлення влади, відтворення культури, створення нових культурних форм, але, перш за все, простором організованого спілкування...» [3, с.61-62]. У цьому аспекті, «...дослідники та проектувальники, теоретики та організатори, говорячи про місто, стикаються з усім універсумом людської життє- та мисле діяльності. Іншими словами, місто є все. Всі структури життя й діяльності людей, всі соціальні інститути, всі форми людської активності, всі процеси, характерні для даної культурно-історичної й соціально-економічної формації...» [1, с.168-169].

Людина створила культуру, а культура – людину... Культура – це не тільки те, що створене розумом й руками людини, а й те, що вироблено віками як спосіб суспільної поведінки, який втілено у народних звичаях, віруваннях, у ставленні один до одного, до праці, до мови. Припадаючи до певного соціуму, індивідуум зі своєю появою на світ органічно входить у вироблену його співвітчизниками культуру, стає її користувачем та носієм [4, с.3]. Життєвий досвід індивідуума невід'ємний від мови, як акумулятора людських знань. За визначенням О.Гончара: «Мова – це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання століть» [4, с.8]. «...Мова

й історія – це єдине ціле, один кровообіг...» [4,с.240]. Виступаючи інтегратором культури, мова накопичує в собі уявлення народу про усі сфери суспільного буття людей.

Спираючись на історію української мови та використовуючи семасіологію, «...що вивчає не лише історію слів в етимологічному аспекті, а входить якнайглибше в історію речей, які означаються відповідними словами» [4,с.15], зроблено спробу дослідити роль такого явища як «місто» у житті людей з часів глибокої давнини, які мешкали на території України й нащадками культури яких є ми.

Споконвіку словом позначали суть речей та явищ, їхній взаємозв'язок.

Семантичний ареал слова «місто», який саме конкретизує його загальнолюдське значення, поглиблює символічні та віддзеркалює сутнісні сторони життя людей, пов'язаних із міською формою життя. Аналіз групи слів, які походять від слова «місто» чи співзвучні йому, вказує на значущість та всебічний вплив міста на усі сфери культурного життя людей.

Отже: **місто**, як частина навколишнього природного середовища є невід'ємною частиною **містини**, де його **розмістили**, **помістили**, **вмістили**, **умістили**. За необхідністю, його можна було **змістити** та **перемістити**. Означене було властиве для кочового способу життя та розгортання військових **містечок**, до яких належать й славнозвісні Олександрії – міста Олександра та міста діадохів. Кожна **містина** **містить** в собі певну **місткість**. Вона **містка**, має певний **вміст**, який **вміщує** в себе багато необхідних, придбаних по ходу буття, речей. Це – чудо. Сама Людина є чудом **серед** чуда, в **середовищі** чудес.

В екології, модельний опис будь-якої екосистеми завжди центрований на її «хазяїна», відносно якого й відбувається виділення типів ділянок середовища [2]. В екосистемі населення – середовище «хазяїном» є людина, яка силою свого розуму та логікою соціальної поведінки відтворює чимало природних процесів. В цьому середовищі є все необхідне для буття людей.

Господь подарував **господарство**. Це **дар** Бога. Він – **Господар**. Ці **дари** – Його, Він **дарує** їх людині для **буття**. В цьому середовищі людині потрібно не тільки **бути**, але й необхідно **відбутися** – навчитися **дарувати**, **кохати**, сотворити своє **господарство**, стати його **господарем** та **господарювати**. Подальше **буття** має **відбуватися**, для чого треба **будувати** умови свого майбуття. Людина **будує місто**. В подальшому до цього **міста** вона **прибудує**, **примостить**, **примістить**...

Міст є важливим елементом **міста**, символом зв'язку з іншими світами – територіями, торгівельно-промисловим шляхом, своєрідним каналом енерго-інформаційного зв'язку. Якщо **міст** – це шлях, дорога, зв'язок, то **місток** – це **поміст** [5, с.411]. **Поміст** чи **підмостки** – сцена для видовищ [5, с.603]. Проте й

«...місто є театром існуючих ролей та образів життя, який являє собою, трагічний театр історії... на підмостках міської імпровізації...» [1, с.174].

Поміст це – й дерев'яна підлога в приміщенні [5, с.662], якщо біля берега – то містки [5, с.603; 6, с.354] для причалу човнів чи прання білизни. Життєва потреба у створенні цих споруд викликала і сформувала професію «мости́льник».

Духовна сторона життя людей у місті пов'язана із накопиченням та концентрацією життєво необхідної інформації, її обміном та розповсюдженням. Глибинна сутність інформації, що її акумулювали міста, вірогідно, стала пов'язуватися із містом, оскільки отримала назву зміст. Ймовірно, що розвиток розумової діяльності людей та їх інтелект, також асоціювалися із містом, життя в енерго-інформаційному просторі якого, було змістовним. Концентрація розумової діяльності, обмін інформацією (змістом) у місті створює суспільну свідомість, «в основі якої лежить образне відтворення дійсності, естетичне освоєння світу», що породжує мистецтво [7, с.490].

З початку виникнення й до сьогодні місто було й є осередком творчого та духовного потенціалу суспільства, явищем, що «поступово... концентрує у собі різні засоби, методи та служби, які забезпечують реалізацію влади над різними проявами та процесами життєдіяльності» [3, с.61]. В слові «місництво» (містництво – «т» не збереглося) залишився відбиток давньоруської форми правління, коли на вищі керівні посади призначали за принципом родовитості [7, с.512]. Утім за необхідністю була можливість й замістити будь-кого.

Отже щодо світорозуміння, «місто» є узагальненим поняттям. Натомість слово «місце» відображує певний зміст, який може бути пов'язаний із місцем розташування рідної домівки, оселі із приміщенням, затишним і комфортним місцем перебування людини. Місце пов'язане із місцевістю, місциною. В означеному аспекті, виникають поняття й приналежності до цього місця – місцевий, чи віддалений від нього на певну відстань – приміський, заміський.

У цьому контексті варто розглянути й слово «містика». Як стверджують лінгвісти, воно походить від грецької *μυστικός* – таємничий [7, с.513]. Проте морфологія цього слова українською схожа на слова, які походять від слова «місто». Його зміст імпонує цьому значенню, оскільки виникнення міста та феномен його розвитку є й досі таємницею, як і сама людина, що його створила. Мабуть що й слово «оптиміст» (оптимізм від лат. *optimus* – найкращий [7, с.690]) – життєрадісна людина, також можна віднести до групи слів, що розглядаються. Мешканець міста, оптиміст – найкраща людина...

Отже, людина давніх часів, яка була у джерел української культури та мови, будівництва перших міст на території України, сприймала місто як

невід'ємне від природи **місце** свого існування, **місце** спільного буття та життєдіяльності в природному колі, у **містині** – **міщині** – **міщевості**.

Розкопки київського археолога В.В.Хвойки року 1893, по вул. Фрунзе, 59–61 стверджують, що на території сучасного Києва поселення існували вже в епоху пізнього палеоліту (близько 20 тисяч років тому) [8, с.13]. Поселення того ж періоду знайдено у Протасовому Яру. Сліди ще двох подібних поселень виявлено по вул. Ярославів вал та у районі Караваєвих дач. На Оболоні та Вигуровщині, у Микільській слобідці та Чапаєвці знайдено залишки житла неолітичних поселень (VI – IV тисячоліть до н. е.). На Кирилівських висотах знайдено поселення трипільської культури. Такі ж поселення (середина III тисячоліття до н.е.) виявлені на Замковій горі, Сирці, Львівській площі. Археологічними розкопками встановлені поселення людей епохи бронзи на березі Дніпра на території Староселля, Труханова острова, Микільської слобідки, на Старокиївській та Замковій горах [8, с.13].

Знайдені бронзові прикраси свідчать про культурні зв'язки мешканців поселень кінця III – початку II тисячоліття до н. е. з племенами Центральної Європи [8, с.14]. Мешканці передскіфського та скіфського часу, поселення яких знайдені на Старокиївській та Замковій горах, на території Софійського заповідника та Києво-Печерської лаври, інших ділянках сучасного Києва, мали зв'язки із грецькими колоніями Північного Причорномор'я. Про це свідчать античні знахідки в поселеннях – коринфська монета V в. до н. е. у Феофанії та грецький світильник IV – III вв. до н. е. на Замковій горі.

Численні зовнішні зв'язки були й у мешканців поселень, матеріальні пам'ятки яких відносять до зарубинецької (II в. до н. е. – II в. н. е.) та черняхівської (II – V вв. н.е.) культурам [8, с.14]. На Подолі, Замковій горі, Печерську, Старокиївській горі, в ярах Глибочиці знайдені як окремі римські монети, так і величезні скарби, які дослідники відносять до II – IV вв. н. е. Поховання зарубинецького та черняхівського типів говорять про те, що жителями і власниками римських монет були слов'яни, сучасники імператорів Августа, Марка Аврелія та Костянтина Великого [8, с.14].

Наведені дані свідчать, що на території Києва, як і на території України, ще у сивій давнині селилися люди й будували свої поселення. Вони називали їх містами. В них формувалися засади матеріальної та духовно-мовної культури народу. Назва «місто», пройшло крізь століття незмінним в уяві людей різних історичних епох, як назва їхніх поселень, які самі по собі докорінно змінювалися у часі та просторі. До сьогодні воно дійшло як загальна назва поселень сучасних людей – наших **міст** (більш ніж 70% людства живе у містах).

Щодо російської мови, то в ній закріпилось більш пізнє поняття щодо ролі міста. У прямому значенні «**город**» це – місце, яке обнесене огорожею й слугує

у разі ворожого нападу притулком та захистом для населення. Обумовлене військовими причинами та умовами оборони, **місто** набуває ознак безпеки, мурує огорожу й стає фортецею – «**бургом**» (від пізнелатинського *burgus*), надійним оплотом проти ворога.

Означена метаморфоза світосприйняття **міста** нотує загальну тенденцію розвитку пізнання від античності до наших днів: Платон та Аристотель предметом науки вважали загальне, що виявляється в конкретних речах. Сучасна ж наука замінила *субстанцію* (від лат. сутність, те, що лежить в основі – об'єктивна реальність, матерія в єдності всіх форм її руху, щось відносно стале, те що існує саме по собі й не залежить ні від чого іншого) *функцією* (від лат. виконання, здійснення – діяльність, робота, зовнішній прояв властивостей об'єкта в даній системі відносин) [9, с.45-55].

Список використаної літератури

- 1.Щедровицкий П.Г. Философия развития и проблема города // Экология города и проблемы управления. Сб. материалов ряда совещаний, проведенных по линии МАБ-П в 1986-1988гг. – М.: Ин-т географии АН СССР, 1989. -183 с.
- 2.Одум Ю. Экология: В 2 т.: Пер. с англ. - М.: Мир, 1986. – 328 + 356 с.
- 3.Зинченко А.П. Понятие о городе (разработка онтологических оснований мыслительной деятельности, направленной на управление развитием городов и регионов). – Челябинск: ОКПКРКиИ, 1993. – 73 с.
- 4.Культура української мови. Довідник / За редакцією В. М. Русанівського. – К.: «Либідь», 1990. – 302 с.
5. Українсько-російський словник /За редакцією В.С. Ільїна. – К.: «Наукова думка», 1971. – 1064 с.
- 6.Русско-украинский словарь /Д.И. Ганич, И.С. Олейник. – К.: «Радянська школа», 1978. – 1012 с.
- 7.Український радянський енциклопедичний словник в трьох томах. Том 2. АН УРСР. – К.: ГРУРЕ АН УРСР, 1967. – 856 с.
- 8.Шулькевич М.М., Дмитренко Т.Д. Киев. Архитектурно-исторический очерк. – К.: «Будівельник», 1982. 446 с.
- 9.Хесле В. Философия и экология: Пер. с нем. - М.: АО «Ками», 1994. - 192 с.

Аннотация

Изложены результаты семантического анализа слова «город» и группы слов, которые от него происходят. Город рассмотрен в аспекте экосистемы.

Ключевые слова: город, развитие, экологические системы.

Annotation

The results of semantic analysis of the word "city" and a group of words that come from it. The city is considered in terms of ecosystems.

Key words: town, development, ecology systems.